

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

2024

Václav Krejčík

Zadání bakalářské práce

Autor: Václav Krejčík, Dis

Studium: P21K0424

Studijní program: B0221A100009 Náboženská výchova

Studijní obor: Náboženská výchova

Název bakalářské práce: Osobnost arcibiskupa Arnošta Vojtěcha Harracha a jeho vliv na rekatolizaci na Jilemnicku

Název bakalářské práce AJ: The personality of Archbishop Arnost Vojtech Harrach and his influence on re-Catholicization in Jilemnice

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zabývá osobností arcibiskupa Arnošta Vojtěcha Harracha. V první části popisuje jeho rodinné vztahy, působení v Římě a jeho vazby na Jilemnici. Zkoumá jeho organizační schopnosti a jeho politický vliv. Druhá část se zabývá jeho vlivem na rekatolizaci na Jilemnicku.

- CATALANO, A.: *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*, Nakladatelství lidové noviny, Praha 2008
- LUŠTINEC, J.; NOSEK, P.; REJHA, A.: *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, NPÚ, ÚPS na Sychrově, Sychrov 2023
- LUŠTINEC, J.: *Jilemnice*, Paseka 2007
- CHUDĚJOVSKÁ, E. a kol.: *Krajina v rukou barokního člověka lidé a krajina 16.-18. století na východě Čech*, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Jozefově, Jozefov 2020
- LUŠTINEC, J.: *Jan Nepomuk hrabě Harrach*, Správa KRNP, Vrchlabí 2018
- DR. KRÁSL, F.: *Arnošt hrabě Harrach*, Praha 1886
- MIKULEC, J.: *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Grada, Praha 2013
- MIKULEC, J.: *31.7.1627 - rekatolizace šlechty v Čechách*, Havran, Praha 2005
- LOUTHAN, H.: *Obracení Čech na víru, aneb, Rekatolizace po dobrém a po zlém*, Rybka Praha 2011
- MIKULEC, J.: *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1992

Zadávací pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: prof. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.

Oponent: Mgr. Petr Macek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 8.12.2022

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

**Osobnost arcibiskupa Arnošta Vojtěcha Harracha a jeho vliv na
rekatolizaci na Jilemnicku**

Bakalářská práce

Autor: Václav Krejčík, DiS

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Náboženská výchova

Vedoucí práce: prof. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.

Oponent práce: Mgr. Petr Macek. Ph.D

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

podpis

Poděkování

Rád bych upřímně poděkoval prof. PhDr. Tomáši Petráčkovi, Ph.D., Th.D., za metodické vedení a podnětné připomínky k práci.

Také děkuji všem, kteří mi poskytnuli materiály, cenné rady, a zejména PaedDr. Janu Luštincovi.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá významnou církevní i politickou osobností arcibiskupa Arnošta Vojtěcha Harracha. V první části popisuje jeho rodinné vztahy, působení v Římě a jeho vazby na Jilemnici. Zkoumá jeho organizační schopnosti a jeho politický vliv. Druhá část se zabývá jeho rolí v rekatolizaci na Jilemnicku. Zkoumá zde jeho konkrétní kroky a přímý vliv na navrácení jinověrců zpět do katolické církve.

Klíčová slova: Arnošt Vojtěch Harrach, rekatolizace, Jilemnicko, protireformace

Annotation

This bachelor's thesis deals with the important church and political personality of Archbishop Arnošt Vojtěch Harrach. In the first part, it describes his family relationships, his work in Rome and his ties to Jilemnice. It examines his organizational skills and his political influence. The second part deals with his influence on re-catholicization in Jilemnice region. Here it examines his concrete steps and direct influence on the return of protestants back to the Catholic Church.

Key words: Vojtěch Arnošt Harrach, re-catholicization, Jilemnice region, counter-reformation

Obsah

Obsah	7
Úvod.....	8
1. Rekatolizace v českých zemích.....	10
1.1 Obecná charakteristika.....	10
1.2 Vymezení území	11
1.2.1 Jilemnicko	11
2. Historie rekatolizace	13
2.1 Před Bílou horou.....	13
2.2 Po Bílé hoře	17
3. Osobnost Arnošta Vojtěcha Harracha.....	22
3.1 Rod Harrachů.....	22
3.2 Arnošt Vojtěch Harrach	23
3.2.1 Mládí	23
3.2.2 Církevní kariéra.....	24
3.2.3 Mecenáš umění.....	27
3.2.4 Závěr života.....	27
4. Historie Jilemnicka	29
4.1 Počátky Jilemnicka	29
4.2 Doba pobělohorská	30
4.3 Náboženský stav na Jilemnicku.....	31
4.3.1 Doba předbělohorská	31
5. Působení Arnošta Vojtěcha Harracha na Jilemnicku	33
5.1 Konkrétní kroky Arnošta Vojtěcha Harracha v rekatolizaci Jilemnicka	33
5.2 Jan Amos Komenský a jeho pobyt na panství Arnošta Vojtěcha Harracha.....	40
Závěr	42
Seznam literatury	44

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá významnou regionální a církevní osobností arcibiskupa Arnošta Vojtěcha Harracha a jeho vlivem na rekatolizaci v oblasti Jilemnicka. Jejím cílem je popsat tuto velmi zajímavou osobnost, seznámit čtenáře s okolnostmi doby, ale především popsat, jaký měl Arnošt Vojtěch z Harrachu konkrétní vliv na rekatolizační kroky v této pohorské oblasti.

Je důležité zmínit, že pro výběr tohoto tématu byl rozhodující především můj osobní vztah k Jilemnicí a jejímu krásnému okolí, kde s rodinou bydlíme. Druhým neméně důležitým faktorem byla samotná osobnost bývalého arcibiskupa, kardinála a prvního českého primase Arnošta Vojtěcha Harracha, který je dle mého mínění dnes dost možná neprávem pozapomenutou osobností českých dějin. Za nejvýznamnější osobnost rodu Harrachů, která se nejvíce zasadila o rozvoj jilemnického panství a rozvoj katolicismu, je obecně považován Alois Tomáš Rajmund, hrabě Harrach, který zejména zakládal nové farnosti a stavěl kostely. Pevné základy pro jeho budoucí úspěch však nepochybně postavil právě jeho strýc kardinál Arnošt Vojtěch Harrach.

Na začátku práce nejprve vysvětlíme základní pojmy a vymezíme si území, ve kterém se tato práce bude pohybovat. Druhá kapitola se nejprve zabývá dobou a okolnostmi, které se odehrávaly před bitvou na Bílé hoře, rekatolizačními procesy v českých zemích po osudném střetu katolíků a českých stavů a stavem víry ve společnosti v této době.

V následující kapitole této práce se pak seznámíme s osobností Arnošta Vojtěcha Harracha. Načrtneme zde rod Harrachů, Vojtěchovy rodinné vazby, dětství, mládí, studium a pobyt v Římě. V další podkapitole pak popíšeme jeho ranou kariéru duchovního, jeho pozdější církevní a politický vliv a jeho vazby s tehdejšími vlivnými osobnostmi politického a veřejného života.

Celá závěrečná kapitola je pak věnovaná jeho konkrétním krokům v rekatolizaci oblasti Jilemnicka i následným konkrétním výsledkům, k nimž jeho

práce a přístup k rekatolizaci vedly. Poslední podkapitola popisuje místní pozapomenutou zajímavost, a to pobyt českého velikána Jana Amose Komenského na budoucím panství právě Arnošta Vojtěcha Harracha. Na tomto příkladu se nám trochu poodhalí smýšlení nejen arcibiskupa a jeho osobní názor na evangelické křesťany a jejich učení, ale také možná celkový obraz vzájemné nevraživosti tehdejších věřících.

1. Rekatolizace v českých zemích

1.1 Obecná charakteristika

Pojmem rekatolizace je označení procesu, který vytvářel tlak na protestantské poddané katolických vládců k přestupu na katolickou víru. Počátky rekatolizace můžeme datovat od 80. let 16. století.¹ Chceme-li určit obecnou charakteristiku pojmu rekatolizace, nevyhneme se zásadnímu časovému vymezení: tedy, kdy již lze o rekatolizaci hovořit a kdy zatím nikoliv. S přihlédnutím k širším souvislostem zde totiž nepanuje zcela jednoznačný názor. Někteří historikové hovoří o začátku rekatolizace až koncem 16. století, konkrétně po Tridentském koncilu, na kterém byl načrtnut konkrétní způsob boje proti evropské reformaci, která značně nabírala na síle. Současně byl Tridentský koncil i zásadním podnětem k nastartování samotné reformy katolické církve. B. Zlámal považuje za mimořádně důležitý podnět k rekatolizaci příchod prvních dvanácti jezuitů z Říma do Prahy v dubnu 1556. Tito následně působili na nové koleji v pražském Klementinu.² Nicméně odborníci se shodují, že samotné zahájení systematické rekatolizace začalo až po bitvě na Bílé hoře, která proběhla v roce 1620.³

V době pobělohorské se stává rekatolizace mocenským prostředkem, jímž mělo být prosazeno jednověří a upevněna panovnická moc tam, kde stavovská opozice již neměla místo. Jedná se o plošnou rekatolizaci, jejímž cílem mělo být sjednocení všech společenských vrstev na celém území Českého království a Moravského markrabství.⁴ Ferdinand II. Habsburský se svojí armádou sice porazil Fridricha Falckého, který z Prahy spěšně utekl, potřeboval však upevnit svoji

¹ Srov. ZAHRADNÍK, *Rekatolizační praxe v lokální perspektivě Vztah rekatolizace a obnovy církevní správy v Boleslavském kraji a severní části Hradeckého kraje (vybrané otázky)*, 2016, s. 43, 44.

² Srov. ZLÁMAL, *Příručka českých církevních dějin IV*, 2008, s. 258.

³ Srov. MIKULEC, *31. 7. 1627 – rekatolizace šlechty v Čechách: či je země, toho je i náboženství*, 2005, s. 6.

⁴ Srov. ZAHRADNÍK, *Rekatolizační praxe v lokální perspektivě Vztah rekatolizace a obnovy církevní správy v Boleslavském kraji a severní části Hradeckého kraje (vybrané otázky)*, 2016, s. 43, 44.

autoritu a dostat šlechtu, u které to bylo možné, na svoji stranu. Hlavní a mnohem výraznější tlak na rekatolizaci tak vytvářela paradoxně světská moc. Na druhou stranu podle Louthana, Ferdinandovo velmi agresivní počínání vycházelo z jeho přesvědčení, že se stavové svojí rebelií připravili o svá práva sami.⁵

Tlak rekatolizace se dotýkal každodenního života poddaných. Jejich reakce se mohly lišit (tajné nekatolictví i otevřený odpor). Vláda požadovala po svých poddaných, aby se zřekli svojí víry a přešli na katolicismus. Rekatolizaci tedy můžeme chápat jako opatření státu, který se vyvíjí k absolutismu.

Pojem protireformace se objevuje až od 18. století. Protireformace znamená bojovný přístup katolické církve a katolických vůdců k evangelickému hnutí a reformaci všech jeho variant. Jde o proces, který má potírat a zadržovat nekatolictví.⁶

1.2 Vymezení území

1.2.1 Jilemnicko

Oblast Jilemnicka zahrnovala v 17. století dvě panství, a to štěpanické a jilemnické. Samotné město Jilemnice bylo od 15. století rozdělené na dvě části mezi obě panství. Rozsáhlé štěpanické panství zahrnovalo dolní část města Jilemnice, Jilem (dnes část Jilemnice), Víchovou, Poniklou, Lhotku, Křížlice, Štěpanice, Lhotu, Mrklou, Valteřice, Brannou, Javorek, Slemeno, Zadní Ždírnici, Borovnici a Rabné.

Druhá část byla nazývaná panství jilemnické a zahrnovala obce Jilem, Hrabačov (obě obce jsou dnes části Jilemnice), Martinice, Kunčice, Pukrlín, Kruh, Roztoky,

⁵ Srov. LOUTHAN, *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*, 2011, s. 12–29.

⁶ Srov. ZAHRADNÍK, *Rekatolizační praxe v lokální perspektivě Vztah rekatolizace a obnovy církevní správy v Bolešlavském kraji a severní části Hradeckého kraje (vybrané otázky)*, 2016, s. 45.

Přední Ždírnice, Čistá, Mříčná, Kundratice, Sytová, Roprachtice, Jestřábí, Vojtěšice
a Jablonec nad Jizerou.⁷

⁷ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice, Zmizelé Čechy*, 2007, s. 7.

2. Historie rekatolizace

2.1 Před Bílou horou

Abychom pochopili dobu rekatolizace, je potřeba popsat historické události na našem území, které tomuto fenoménu předcházely. V historii katolické církve nacházíme opravdu mnoho směrů, které se od ní za dva tisíce let oddělily. Zmínit můžeme například učení ariánů, nestoriánů nebo také monofyzitů. Tyto křesťanské odnože se od prvotní církve odloučily již v prvních stoletích. V pozdějších stoletích pak můžeme připomenout hnutí katarů, albigenských nebo valdenských. Katolická církev se proti těmto směrům v minulosti vždy ostře vyhrazovala, a pomocí koncilů s těmito herezemi vždy velmi dobře vypořádala.⁸

Příhodný rámec pro začátek období bezprecedentního náboženského násilí v českých zemích, kterým třicetiletá válka nepochybně byla, utváří podle Louthana obě pražské defenestrace. Krátce po upálení Jana Husa v Kostnici se na popud Jana Želivského rozvášněný dav vrhá na městské radní a třináct z nich vyhází z okna Novoměstské radnice. Papež a císař se revoltu snaží potlačit celkem pěti křížovými výpravami, ale husité pod vedením Jana Žižky úspěšně odolávali.⁹

Husitská revoluce nechává církevní organizaci rozbitou, samo arcibiskupství zaniká, kněžstvo je vyháněno z far nebo zabíjeno, je zničeno množství klášterů, církevní školy a jiné ústavy zanikly.¹⁰ Revoluce vyhasla rok po Basilejském koncilu (1433), kde bylo husitům částečně vyhověno takzvanou Basilejskou kompaktátou. Tu však papež Pius II. v roce 1462 zrušil a křížácké výpravy nanovo vedl uherský král Matyáš Korvín. Po nástupu Jagellonců na trůn se situace naoko zklidňuje, avšak silné náboženské napětí s občasnými otevřenými konflikty panuje nadále.¹¹

⁸ Srov. MIKULEC, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, 1992, s. 4, 5.

⁹ Srov. LOUTHAN, *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*, 2011, s. 9-13.

¹⁰ Srov. KOTEK, *Návraty k víře sv. Cyrila a Metoděje u nás v době rekatolizace*, 2004, s. 2-4.

¹¹ Srov. LOUTHAN, *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*, 2011, s. 9-13.

Po kompaktátech se církev sice znovu zorganizovala, avšak počet farností byl nepatrný. Odpad od víry po husitské revoluci byl projevem náboženského subjektivismu, který vrcholil v luterství a kalvínství. Učení, že víra sama ospravedlňuje, aniž by bylo zapotřebí dobrých skutků, značně narušila společenskou morálku.¹² Podle profesora Vávry se k rozšíření protestantství v Čechách přičinila hlavně šlechta, která využívala učení o volnější morálce a mohla se hmotně obohacovat na zabavování církevních majetků. Dalším významným hráčem byla také Karlova akademie, která vštěpovala protestantské zásady studentům jakožto budoucím učitelům a vychovatelům. Ačkoliv byl zpočátku počet katolíků ještě značný, mnozí těžce nesli, když byli urážlivě označováni za *Římány nebo papežence*. Karlova akademie posléze úplně zakázala přístup katolíkům, a kněžstvo tak není dostatečně vzdělané a je nepřipravené čelit době, která nastala. Profesor Vávra tento stav nazývá *odumíráním katolického ducha v Čechách*.¹³ V době vzniku německé reformace nebyla katolická církev ve svém postoji ve vztahu k ostatním učení zdaleka jednotná. Bylo tedy nutné zaujmout jednotné stanovisko a k tomu měl sloužit svolaný Tridentský koncil (1545–1563). Ustanovení tohoto koncilu mělo pak přinést hlavně vnitřní obrodu v církvi a jasné odmítnutí nekatolické interpretace křesťanské nauky.¹⁴ Po Tridentském koncilu a příchodu jezuitů do Čech se situace začíná měnit. Církev se znovu zorganizovala a začíná s prací na rekatolizaci. S reformou však bylo potřeba začít u sebe doma, a to nebyl úkol nijak jednoduchý. Byla zřízena Jezuitská kolej při, u které vznikl také *seminář alumnů chudých*, kde přijímali chudé, však nadané chlapce z venkova, které vedli ke zbožnosti a ti, kteří studia dokončili, pak vstupovali k jezuitům, nebo jiným řádům.¹⁵

S příchodem Rudolfa II. do Prahy se dostalo katolíkům nenadálé podpory, a to příchodu papežského nuncia, který významně podpořil rekatolizaci. Avšak rozmach byl velmi ovlivněn tureckými vpády a osmanské nebezpečí využívali čeští

¹² Srov. KOTEK, *Návraty k víře sv. Cyrila a Metoděje u nás v době rekatolizace*, 2004, s. 2–4.

¹³ Srov. VÁVRA, *Počátky reformace katolické v Čechách*, 1894, s. 3–18

¹⁴ Srov. MIKULEC, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, 1992, s. 4, 5.

¹⁵ Srov. VÁVRA, *Počátky reformace katolické v Čechách*, 1894, s. 3–18

stavové k vydírání krále. Obecně panovala neochota k rekatolizaci, klášterníci odmítali poslušnost, majitelé panství vyháněli katolické kněze a zvali si protestantské kazatele. Duchovně je doba velmi slabá a bázlivá.¹⁶ Lutherova reforma, třebaže dobře myšlená, po sobě zanechala velkou mravní spoušť, a to kvůli učení o nepotřebnosti dobrých skutků a zaujetím proti všemu katolickému. To vedlo v konečném důsledku k ničení památek, pálení a plenění kostelů i klášterů. Vývoj tehdejší doby byl velkou mírou ovlivněn módním humanismem, který měl volnější mravní názory. To vše podkopávalo tradiční katolické učení a nahrávalo náboženskému zmatku.¹⁷

Rok 1526 se stává přelomovým také nástupem Habsburků na český trůn. Ti se snaží centralizovat moc. Právě Ferdinand I. povolává jezuity a po sto čtyřiceti letech obsazuje do prázdné české arcidiecéze nového arcibiskupa, to vede k dalšímu povstání, kdy se čeští stavové stavějí na stranu německých luteránů (1547), i to však bylo potlačeno.¹⁸ Nekatoličtí věřící na tyto snahy také reagovali snahou o legalizaci dvojvěří a zřízení zemské církve luteránského typu. V roce 1575 vznikla takzvaná Česká konfese, jednalo se o soubor věroučných tezí, na kterých se shodli všichni nekatoličtí stavové kromě staroultrakvistů, kteří zůstali loajální vůči katolické víře.¹⁹

I když za vlády Rudolfa II. bylo podle Louthana dosaženo jistého uvolnění, situace se i tak nadále zhoršovala.²⁰ Spory mezi oběma tábory umocňovaly také provokace ze strany protestantů. Ti útočili na tradiční katolickou kulturu tím, že přetvořili, nebo spíše zpitvořili tradiční katolické rituály. Parodovali liturgické obřady ve snaze protivníka co nejvíce zesměšnit a zkritizovat.²¹ Vývoj tehdejší doby byl velkou mírou ovlivněn módním humanismem, který měl volnější mravní

¹⁶ Srov. KOTEK, *Návraty k víře sv. Cyrila a Metoděje u nás v době rekatolizace*, 2004, s. 9–10

¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 3.

¹⁸ Srov. LOUTHAN, *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*, 2011, s. 9–13.

¹⁹ Srov. MIKULEC, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, 1992, s. 8, 9.

²⁰ Srov. LOUTHAN, *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*, 2011, s. 9–13.

²¹ Srov. Tamtéž, s. 42–43.

názory. To vše podkopávalo tradiční katolické učení a nahrávalo náboženskému zmatku.²²

Jezuité v Čechách i na Moravě zakládali nižší a vyšší školy a také akademie, které byly na úrovni univerzit a konkurovaly tak nekatolické Karlově akademii.²³ Již v tak napjaté situaci mezi katolíky a protestantskými křesťany nevráživost ještě zesílila díky osobě Jana Lohelia, který se v roce 1612 stal pražským arcibiskupem. Právě jeho osobnost dala českým katolíkům novou průbojnost. Pod tíhou okolností byl pak císař Rudolf II. donucen podepsat Majestát, který zaručoval náboženskou svobodu. Záminkou pro první větší střet mezi oběma stranami se stal katolický útok na dva protestantské kostely. Události nabraly rychlý spád a 23. 5. 1618 byli dva katolíci – Vilém Slavata z Chlumu a Košumberku a Jaroslav Bořita z Martinic vyhozeni z okna kanceláře Pražského hradu. Tímto činem započalo české povstání a následně třicetiletá válka. Jako výsledek těchto nepokojů dosáhlo 8. 11. 1620 císařské vojsko katolické ligy pod vedením Maxmiliána Bavorského drtivého triumfu v bitvě na Bílé hoře.

Samotná bitva začala krátce po poledni, kdy do útoku přešli katoličtí vojáci. Byli podníceni kázáním karmelitánského řeholníka Dominika a Jesu Maria, ten vojsko ujistil, že stojí pod ochranou Panny Marie. Velitel Maxmilian Bavorský se rozhodl zaútočit i přesto, že se jeho vojáci nacházeli v nevýhodné pozici. Bitva netrvala dlouho, asi jen necelé dvě hodiny.²⁴ Po vítězství katolické strany pověřil svatý otec Pavel V. císaře, aby zlepšil náboženskou situaci v zemi, nakolik to jen bude možné. Rudolf II. se tak rozhodl pro reformu státu a náboženství. Příslušnost ke katolické víře měla znamenat loajalitu vůči panovníkovi, naopak nepřijetí katolictví pak znamenalo ztrátu politických a náboženských práv.²⁵

²² Srov. KOTEK, *Návraty k víře sv. Cyrila a Metoděje u nás v době rekatolizace*, 2004, s. 3.

²³ Srov. MIKULEC, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, 1992, s. 8.

²⁴ Srov. ČORNEJOVÁ et al., *Velké dějiny země Koruny české VIII*, 2008, s. 58–59.

²⁵ Srov. CATALANO, *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, 2008, s. 69

2.2 Po Bílé hoře

Proces rekatolizace v českých zemích probíhal sice již od poloviny 16. století, a to díky úsilí vládnoucích Habsburků. I přesto můžeme v Čechách a na Moravě hovořit o výrazné svobodě vyznání, a to až do roku 1618, kdy se náboženské poměry začaly značně měnit.²⁶

Po bitvě na Bílé hoře se na našem území naplno rozjíždí rekatolizační proces. Můžeme říci, že obracení obyvatelstva zpět ke katolické víře byl velmi dlouhý, z velké míry dost násilný a značně nákladný proces, který v konečném důsledku z naprosté většiny obyvatel Čech a Moravy alespoň formálně učinil zase katolické křesťany.²⁷ Jeho zdlouhavost lze přičíst i značné neochotě a nechuti uvnitř katolické církve k jakýmkoli reformám a změnám.²⁸

Na politické scéně znamenalo vítězství na Bílé hoře zhroucení stavovského povstání, a proto se v Čechách otevřela cesta k úplné rekatolizaci obyvatel. Strážlivě však můžeme klidně říci, že otázka víry byla mezi oběma zneprátenými stranami spíše až druhořadou záležitostí. Mnohem důležitější totiž byly jejich zájmy politické. Jinověrci byli spojováni se vzpourou proti panovníkovi. Jediné náboženství na českém území bylo pojímáno jako určitá záruka úplného a trvalého se podřízení obyvatel vládnoucím habsburským panovníkům.²⁹

Císař po bělohorské bitvě nařizuje zatknout a po krátkém soudu popravit za velezradu hlavní strůjce stavovského povstání, také všichni kalvíniští a luteránští kazatelé jsou z císařství vykázáni. V roce 1622 vydává takzvaný *generální pardon*, který umožňuje zbylé šlechtě se dobrovolně doznat k spoluvíně na povstání, a uniknout tak hrdelnímu trestu a zabavení veškerého majetku. Majetkové tresty jim

²⁶ Srov. PETRÁČEK, *Rekatolizace českých zemí jako re-christianizace a re-inkulturace*, Online, In: Christnet, 2014.

²⁷ Srov. MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, 2013, s. 11.

²⁸ Srov. KOTEK, *Návraty k víře sv. Cyrila a Metoděje u nás v době rekatolizace*, 2004, s. 11.

²⁹ Srov. MIKULEC, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, 1992, s. 11.

však zcela odpuštěny nebyly, což způsobilo zchudnutí mnoha českých šlechtických rodů.³⁰

Pro nastolení nových, nebo spíše staronových pořádků byl do čela českých katolíků nově jmenovaný arcibiskup pražský. Stal se jím roku 1623 Arnošt Vojtěch Harrach. Čechům se na začátku úřadu moc nelíbil. Vadilo jim jeho mládí a také to, že velkou část života nestrávil v Čechách, a neznal tak české náboženské poměry. Mladý arcibiskup ale i přes prvotní nepřízeň a další těžkosti pomalu začal s rekatolizací v Čechách.³¹

Problém mezi dvěma stranami, který na mladého arcibiskupa čekal, nebyl zdaleka jen politický. Mezi katolickou a protestanskou stranou byl poměrně velký rozkol i v teologickém učení, kterého se jinověrci nechtěli jen tak zříci. Mezi hlavní odlišnosti, ze kterých nechtěla ani jedna strana ustoupit, můžeme jmenovat: bohoslužba v mateřském jazyce (katolická mše se naproti tomu sloužila v latině); zachovávání jednoduchosti a prostoty, protestanté to dokazovali odmítáním ornátů i výzdoby svatostánků. Odmítali také prokazovat úctu světcům a zbožňování Panny Marie. Jinověrci také na rozdíl od katolíků vynikali dobrou znalostí Bible, protože nejen u duchovních, ale i u laiků se předpokládalo, že se vyznají v Písmě svatém. Dále nezachovávali půst, klášterní život, celibát duchovních a neuchovali si ani víru v očistec. Nutno ovšem dodat, že evangelické církve nebyly jednotné ani mezi sebou a v některých věroučných bodech se od sebe velmi výrazně lišily. Jediným pevným pojítkem tak byla nezávislost na hierarchii katolické církve a papeži.³²

Vláda a katolická církev měly po vítězství na Bílé hoře dvě řešení, jak jinověrce navrátit zpět do katolické církve. První koncept byl násilnou formou s použitím všech donucovacích prostředků, a to v co nejkratší době. Druhý byl pak pozvolný a nenásilný, se snahou vybudovat u nově obracených pevný a hluboký vztah ke katolické víře. Ani jeden koncept se nesetkal s příliš velkým úspěchem,

³⁰ Srov. ŘEHÁK, *Kde jest reformace? Ku předložené otázce na základu studií historických všem uvážlivým lidem*, 1894, s. 413-414

³¹ Srov. CATALANO, *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, 2008, s. 80.

³² Srov. MIKULEC, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, 1992, s. 19.

násilí ve výsledku plodilo jen další násilí, a pokud nějaký úspěch přineslo, byl většinou jen dočasný. Naopak nenásilná forma se často ukázala u zapálenějších protestantů jako naprosto nepoužitelná. Praxe nakonec přinesla obě metody, násilné i nenásilné, fungující bok po boku. O jejich použití pak rozhodovala spíše momentální situace.³³

Sami čelní představitelé katolické církve ale zanedlouho pochopili, že obrácení pod nátlakem nepřinese trvalé výsledky, a proto je třeba spoléhat na jiné církevní aktivity. Velkou roli hrálo působení misionářů, a to především jezuitů, kteří se snažili svým plamenným kázáním a osobním příkladem protestanty navracet zpět do katolické církve. Dobrým a známým příkladem byl například Albrecht Chánovský v jihozápadních Čechách, který se horlivě věnoval misijní činnosti u nejnižší vrstvy venkovského obyvatelstva, a to s velmi dobrými výsledky.³⁴ Zatímco jezuité pracovali hlavně s vyššími společenskými vrstvami ve větších městech, piaristé se naopak zaměřovali na menší města a nižší společenskou vrstvu.³⁵ Nekatoličtí poddaní, kteří se rozhodli nepřijmout katolickou víru, měli v podstatě jen dvě možnosti – buď utéct do ciziny, nebo se vzbouřit. Selská povstání se tak během třicetileté války rozhořela na mnoha místech. Po potlačení těchto vzpour se pak takřka vždy konaly strašlivé popravy, které obyvatelstvu na klidu rozhodně nepřidávaly.³⁶

Císař vydal rozkaz k vystěhování všech jinověrců. Šlechtě dal lhůtu 6 měsíců, aby buď přijali katolickou víru, nebo prodali majetek a odešli, tuto lhůtu pak ještě o dalšího půl roku prodloužil. To vedlo k vystěhování 158 šlechtických rodin, celkově se však z Čech odstěhovalo 36 000 rodin.³⁷

Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu potřeboval v takto napjatých a nepřehledných dobách zmapovat situaci v Čechách. V roce 1624 tedy jmenoval komisi laiků a duchovních, kteří měli za úkol projíždět všechny kraje diecéze. Měli

³³ Srov. MIKULEC, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, 1992, s. 20.

³⁴ Srov. Tamtéž, s. 22.

³⁵ Srov. LOUTHAN, *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*, 2011, s. 182.

³⁶ Srov. MIKULEC, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, 1992, s. 25, 26.

³⁷ Srov. ŘEHÁK, *Kde jest reformace? Ku předložené otázce na základu studií historických všem uvážlivým lidem*, 1894, s. 415

nahradit všechny protestantské duchovní katolickými knězi. Celkový stav se však ukázal jako velmi špatný – opuštěné a zničené kostely i fary a jen minimum farářů, kteří ani zdaleka nemohli pokrýt všechny kostely. Císař Ferdinand II. nebyl ani trochu spokojen s tím, jakou rychlostí reforma probíhá. Nařídil tedy arcibiskupu Harrachovi, aby situaci vzal plně do svých rukou. Ten si zase stěžoval na špatnou spolupráci s politiky, a proto císař vyzval Karla z Lichtenštejna, aby všechna nařízení o rekatolizaci plnil daleko důsledněji, jak do té doby nebylo zvykem.

Arcibiskup jako představitel duchovní moci a gubernátor Karel z Lichtenštejna, představitel moci světské, měli koordinovat součinnost všech katolických institucí, které fungovaly dosud dost chaoticky. Výsledky ale nebyly takové, v jaké se doufalo, a to hlavně z důvodů neustálého se vměšování politiky i do věcí, které se týkaly výhradně církve a kardinála Harracha. Arcibiskup si tak připravil nový a podrobný plán reformy a vypravil se do Vídně na jednání s císařem. Představil mu konkrétní opatření. Mezi nejvýznamnější Harrachovy požadavky patřilo: rozdělení země na pět biskupství pro větší přehled a lepší správu území; založení nových seminářů; zmírnění způsobů protireformace, která do té doby končila často jen šikanou kacířů a jež se dá označit jako velmi násilná a vedoucí ke špatným výsledkům. Tyto požadavky byly alespoň z větší části Vojtěchu Harrachovi splněny.³⁸

Rok 1627 je rokem nového politického uspořádání Čech. Po úmrtí Karla z Lichtenštejna se Ferdinand II. rozhodl, že už nejmenuje dalšího gubernátora. Nejvyšším purkrabím se stává Adam z Valdštejna, který je ke katolickým zájmům chladný, a tak 31. července 1627 končí v Čechách nouzový stav.

Harrach císařovým jménem vyhlásil patent, který zakazoval šlechtě vyznávat jinou než katolickou víru.³⁹ Všichni šlechtici, kteří do doby šesti měsíců nepřestoupí na katolickou víru, budou ze země vykázáni.⁴⁰ Důsledkem tohoto patentu desetina české šlechty emigruje do zahraničí. Tento čin po letech šetřila

³⁸ Srov. CATALANO, *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, 2008, s. 123–130.

³⁹ Srov. Tamtéž, s. 133.

⁴⁰ Srov. MIKULEC, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, 1992, s. 15.

Kongregace pro šíření víry a zpětně žádala Harracha o vysvětlení, proč bylo použito takového nátlaku a násilí.⁴¹ *Harrach odpověděl: „Někteří jednotlivci si počínali nemírně, jak oznamuje onen mě neznámý duchovní, došlo k tomu proti mým nařízením a dekretům.“*⁴² Ostatně Harrachova mírnost v protireformačním počínání vyvolala nespokojenost i u řady katolíků. Například Jaroslav Bořita z Martinic projevoval velkou nespokojenost, a s lítostí tak vzpomínal na dobu, kdy Lichtenštejnovi žoldnéři reformovali poněkud rázněji.⁴³

⁴¹ Srov. CATALANO, *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, 2008, s. 137.

⁴² Tamtéž, s. 137 [cit. 2023-10-30]

⁴³ Srov. Tamtéž, s. 137.

3. Osobnost Arnošta Vojtěcha Harracha

3.1 Rod Harrachů

Harrachové jsou česká a německo-rakouská významná šlechtická rodina, jejíž původ sahá do vladyckého rodu Harachérů z vesnice Hora (též také Harachy) nedaleko Rožmberku v jižních Čechách.⁴⁴ První zmínka o rodu Harrachů pochází už z dvanáctého století. Tento známý a urozený rod od starodávna sídlil na hradě zvaném Harrach⁴⁵ a patřil k vysoce postaveným a majetným rodům.⁴⁶ První významnou osobností tohoto rodu byl Bernold Harrach (12. stol.), dále pak Beneš Harrach (13. stol.) a Buzek z Harrachu (14. stol.), který je považován za zakladatele české větve Harrachů. Jeho bratr Oldřich je naopak považován za zakladatele větve rakouské. Česká větev se nazývala po hradě Hřeben, tedy Harrachové ze Hřebene nebo také Hřebenáři. Ke známým osobnostem tohoto rodu patřili Jan Vítkovec z Hřebene, Jan Hřebenář z Hřebene a Jan Jáchym, po němž v roce 1732 tato větev vyhynula. V rakouské větvi nejvíce vynikal Pán z Rohova, držitel zlatého rouna od španělského krále, a Karel I. z Harrachu, otec budoucího kardinála Arnošta Vojtěcha Harracha, který byl rovněž držitelem Řádu zlatého rouna.

Karel I. po svém bratru Linhartu z Harrachu, který zemřel bezdětný, a tudíž bez dědice, získal značné jmění. Roku 1591 vstoupil ke dvoru a oženil se s Marií Alžbětou ze Schrattebachu. Jistě stojí za zmínku, že Karel Harrach byl poradcem císaře Ferdinanda II. Štyrského, je tedy jisté, že Karel I. měl určitý politický vliv a také velmi významné vlivné vazby. Se svojí ženou Alžbětou měl sedm dětí. Kromě druhorozeného syna, budoucího arcibiskupa Vojtěcha, měli ještě Linharta, Oto Bedřicha, Františka, Maxmiliana, Alžbětu a Kateřinu.⁴⁷ Tehdejší šlechta neměla

⁴⁴ Srov. DROCÁR a LUŽECKÝ, *Harrach – základní údaje*, Online, In: Historická šlechta, 2023.

⁴⁵ Srov. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský: historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623 do roku 1667*, 1886, s. 7.

⁴⁶ Srov. LUŠTINEC et al., *Jan Nepomuk hrabě Harrach*, 2018, s. 12.

⁴⁷ Srov. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský: historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623 do roku 1667*, 1886, s. 7–9.

moc na výběr, po jakých cestách budou jejich potomci kráčet. Ani strategie Karla z Harrachu, jak svým urozeným dětem zvolit kariéru, se nijak nelišila od zvyklostí tehdejší šlechty. Nejstarší syn, tedy Linhart, byl určen k politické kariéře a k životu u dvora, druhý syn Vojtěch ke kariéře církevní. A všichni ostatní synové byli pak určeni do vojenské služby. Dcery se měly dobře vdát, a to pokud možno za vlivné a bohaté manžely, a svými svazky pak měly podporovat rod.⁴⁸ Baron Karel I. Harrach byl roku 1627 povýšen císařem na říšského hraběte a stal se vládcem hrabství Rohrau. Díky tomu tento rod ještě značně získal na vážnosti.⁴⁹

3.2 Arnošt Vojtěch Harrach

3.2.1 Mládí

Arnošt Vojtěch z Harrachu se narodil ve Vídni 4. listopadu 1598, ale o jeho dětství toho víme jen velmi málo. Snad jenom to, že byl skromný, pokorný, zbožný a velmi inteligentní. Otec jej poslal studovat nejprve do Krumlova a poté do Jindřichova Hradce na jezuitskou kolej. Zde byl také biřmován podle svatého Vojtěcha. Když si zvolil kněžský úřad, vypravili ho rodiče na další studia do Říma. Díky otci, který měl kontakty na římské kurii, byl v roce 1616 přijat na německou kolej. Studoval filozofii a teologii.⁵⁰ V Římě se aktivně zapojoval do společenského života a navazoval kontakty s vlivnými osobnostmi, které měly úzký kontakt s císařským dvorem. Nemusel tedy spoléhat pouze na intervence svého otce Karla I. z Harrachu. V Římě bydlel v domě u Eitela Friedricha z Hohenzollernu, vlivného kardinála a bratra jeho babičky. Právě Eitel Fridrich se stal díky svým kontaktům jedním ze strůjců Vojtěchovy pozdější kariéry.⁵¹

Snaživý Vojtěch ovšem nespoléhal jen na rodinné vazby, ale také sám navázal vztahy s vlivnými kleriky. Zahájil korespondenci s Františkem

⁴⁸ Srov. CATALANO, *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, 2008, s. 31.

⁴⁹ Srov. DROCÁR a LUŽECKÝ, *Harrach – základní údaje*, Online, In: Historická šlechta, 2023.

⁵⁰ Srov. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský: historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623 do roku 1667*, 1886, s. 9, 10.

⁵¹ Srov. LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 31.

z Dietrichsteinu, to mu pak značně pomohlo v honbě za definitivním umístěním. Dietrichstein pomáhal ctižádostivému mladíkovi v kariérním růstu. Ten pak začal reálně uvažovat o funkci kardinála. Po smrti papeže Pavla V., se kterým měl dobré vztahy, se na papežský stolec dostává Řehoř XV., který byl mladému Harrachovi rovněž nakloněn.⁵² Nový papež dokonce udělil Arnoštovi hodnost tajného komorníka a v roce 1621 byl přijat k papežskému dvoru. Arnošt Vojtěch tak začíná poznávat svět, do kterého do té doby mohl nahlédnout jen zvenčí. Vážným problémem se ovšem stávaly velmi vysoké náklady na tuto hodnost, jež byly nad rodinné finanční možnosti Harrachů. Naštěstí mladému Harrachovi opět vypomohl František z Dietrichsteinu a mladého Harracha zachránil.

Arnošt Vojtěch Harrach udělal u papežského dvora dobrý dojem, a tak se jen čekalo, kdy mu bude přiděleno nějaké biskupství ve střední Evropě. Po porážce stavovského povstání se stále častěji zmiňoval jako nástupce stárnoucího pražského arcibiskupa Jana Loheliuse. Na přímluvu Dietrichsteina se ještě za života pražského arcibiskupa dospělo k dohodě, že jeho nástupcem bude právě Arnošt Vojtěch.

Koncem roku 1622 přijal vyšší svěcení a 9. ledna 1623 byl jmenován pražským arcibiskupem s papežským dispensem kvůli svému nízkému věku.⁵³

3.2.2 Církevní kariéra

Jakožto nový pražský arcibiskup dorazil Arnošt Vojtěch Harrach do Prahy na konci dubna a už 3. května byl kardinálem Františkem z Dietrichsteinu slavnostně uveden do funkce, a to údajně za potlesku Čechů. Česká společnost se mu po letech strávených v Římě zdála cizí.⁵⁴ Sám to ostatně dokazoval, když v komunikaci upřednostňoval raději italštinu. V té době už probíhala v Čechách naplno rekatolizace a Arnošt Vojtěch Harrach se do ní aktivně zapojil svými návrhy, mladistvým nadšením a horlivostí šířit katolickou víru.

⁵² Srov. CATALANO, *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, 2008, s. 42–46.

⁵³ Srov. LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 31, 32.

⁵⁴ Srov. CATALANO, *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, 2008, s. 80.

Brzy se opět vrátil ke svému snu a začal znovu uvažovat o jmenování kardinálem. Věděl, že tato pozice by mu jistě zajistila velký politický vliv a případně by se také mohl vrátit zpět do Říma. To se ale vůbec nezamlouvalo jeho otci Karlu Harrachovi, a to především kvůli finanční náročnosti. Arnošt Vojtěch se tak musel spolehnout na svoje další vlivné kontakty, a to především znovu na kardinála Františka z Dietrichsteinu a Albrechta z Valdštejna. Právě díky těmto kontaktům byl v roce 1626 kardinálem jmenován.⁵⁵

Harrach se roku 1626 vydává do Vídně, aby osobně jednal s císařem o svojí představě rekatolizace v Čechách. Zaslal list arcibiskupovi, který chtěl ve Vídni předložit. Jeho požadavky byly: Rozdělení arcidiecéze na pět částí, pro které měli být jmenováni noví biskupové. Předpokládal totiž, že se bude lépe spravovat několik jednotlivých celků než celé území. Dále měla být ustanovena nová komise pro náhradu církevních statků. Bylo třeba zřídit seminář a požadovat opis nového zemského zřízení, aby bylo možno zhodnotit případné porušení církevní imunity. Završena měla být reforma. Dále chtěl také vyhlásit a uplatňovat dekrety Tridentského koncilu.⁵⁶

Jeho blízký spolupracovník Valerian Magni pak představil konkrétní opatření: Vyhnání predikantů, agitátorů, recidivistů, kacírských rodin, zabavení kacírských knih, zavedení inkvizice proti kacírům, propuštění všech kacírských zaměstnanců a také udělení všemožných privilegií katolíkům. Tyto kroky se již částečně prováděly v předchozích letech, ale bez velkého úspěchu. Často docházelo spíše k šikanování kacírů (např. v domě nekatolíků se usadili vojáci a byli zde až do doby, než rodina přestoupila ke katolictví.). Tento způsob označil Magni za násilný a vedoucí jen ke špatným výsledkům. Zprvu se Harrach ve Vídni setkal s velkým odporem svých požadavků. Ale při dalších podrobnějších rozpravách pak císařská komise vyšla Harrachovi vstříc a schválila mnohé kardinálovy návrhy.⁵⁷

⁵⁵ Srov. LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 32.

⁵⁶ Srov. CATALANO, *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, 2008, s. 124.

⁵⁷ Srov. Tamtéž, s. 125.

V roce 1631 došlo k první roztržce s jeho švagrem a podporovatelem Albrechtem z Valdštejna. Důvodem byl dekret, na jehož základě měli být ze země vypovězeni všichni nekatoličtí páni. Největší odpůrci byli Jan Rudolf Trčka z Lípky a Vilém Kinský, oba Valdštejnovi spolupracovníci. Tato roztržka zřejmě zavinila zhoršení Valdštejnových psychických problémů. Harrachové si ale odklon od Valdštejna nemohli dovolat, a to kvůli neutěšené finanční situaci, na Valdštejnovi byli totiž finančně závislí. A tak obě osobnosti udržovaly i nadále dobré vztahy.⁵⁸

Roku 1632 došlo ke vpádu saských vojsk do Čech a k obsazení Prahy. Arnošt Vojtěch Harrach se musel uchýlit do exilu, jímž mu bylo rodové panství Prugg. Kromě svého panství pobýval také u císařského dvora Ferdinanda II. Všichni jeho bratři sloužili v armádě a díky jeho čilé korespondenci měl Harrach slušný přehled o dění doma. V roce 1634 byl Valdštejn zavražděn a jeho majetek byl zkonfiskován. To vedlo k finanční i společenské krizi v rodině Harrachů. Především to pocítili jeho bratři, kteří se ocitli v nepříjemných dluzích, a proto museli pokračovat ve vojenských kariérách. Dokonce i obě jeho sestry zůstaly ve velmi složité finanční situaci. Arnošt Vojtěch se po smrti otce de facto stal hlavou rodu a jeho příbuzní u něj často hledali útočiště.

Harrach přijal řadu vysokých úřadů. Stal se primasem českým a s tím převzal i velkou politickou zodpovědnost. Měl být hlavní osobou, která měla pomoci návratu jinověrců zpátky do katolické církve. Arnošt Vojtěch z Harrachu realizoval sérii opatření známou též jako „rekatolizace“. Jako mladý a energický kardinál se smyslem pro kompromis představoval ideální osobu pro tento nelehký úkol.

Kvůli nedostatku duchovních se Harrach intenzivně snažil o otevření semináře. Tento úmysl ho ale přivedl do velice nepříjemného sporu s jezuitským řádem. Jezuitům Arnošt Vojtěch Harrach nejvíce vadil svými novými reformami ve vzdělání. Seminář se i přes časté roztržky obou stran nakonec otevřel roku 1635. Harrach se snažil ujmout kancléřství pražské univerzity. To se mu ale právě pro

⁵⁸ Srov. LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 35.

spory s vlivným řádem té doby nemohlo dlouho podařit. Dočkal se až roku 1654 po sloučení Karlo-Ferdinandovy university.⁵⁹

3.2.3 Mecenáš umění

Harrach se s uměním seznámil už jako mladík na studiích v Jindřichově Hradci a také později v Římě. Po návratu domů velmi dbal na rekonstrukci a stavby kostelů s co nejvyšším uměleckým vybavením, jak jen to ekonomická a válečná situace v té době dovolovala. Harrach se také staral o kvalitní hudbu. Dokladem, že se arcibiskup Arnošt Vojtěch Harrach zasadil i o vydávání nových kancionálů, je i Česká mariánská muzika, kterou mu věnoval známý skladatel Adam Michna z Otradovic. V Praze pak jeho osoba převzala záštitu nad souborem Fideli, jenž zde pobýval několik měsíců při korunovačních slavnostech. Harrach se pak díky tomu stal milovníkem komedie dell'arte. Jezuité v Praze v roce 1628 odehráli na jeho počest alegorickou hru Harrachias. V roce 1653 přeložil dobře jazykově vybavený Harrach do němčiny italské libreto. Jeho zájem o divadlo je také doložen několika návštěvami představení na zámku v Telči a v Jindřichově Hradci.⁶⁰

3.2.4 Závěr života

Důslednost, s níž se Harrach v šedesátých letech snažil dokončit rekatolizaci, byly jasným dokladem jeho fyzického stárnutí. Provázely ho vážné zdravotní problémy s okem a nohou. Na jeho psychice se jistě podepsalo, že během několika let odešla celá generace, která s ním budovala katolické Čechy.⁶¹ Značně unavený Harrach stále častěji vyhledával odpočinek od všedních starostí mimo dění města a alespoň na několik týdnů si dopřával odpočinek na venkově. Krátkodobým útočištěm se mu stalo panství červenořečické, kde se kromě duchovních záležitostí zabýval i prostší zábavou. Jeho zálibou bylo chytání raků a ptáků. Se svými přáteli

⁵⁹ Srov. LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 36–39.

⁶⁰ Srov. CATALANO, *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, 2008, s. 47.

⁶¹ Srov. Tamtéž, s. 369, 370.

také hrával dnes již zapomenutou karetní hru zvanou piquet.⁶² I přes častý odpočinek se cítil na konci sil, a proto 4. listopadu 1661, den po svých šedesátých narozeninách, sepsal závěť. Vše, co vlastnil, odkázal svému bratrovi Františku Albrechtovi a synovci Ferdinandu Bonaventurovi. Církevní statky měly připadnout jeho nástupci (knihy, rukopisy, obrazy atd.). V červnu 1667 se po smrti papeže vydal do Říma na svoji třetí a poslední konkláve. Při zpáteční cestě dorazil do Vídně již velmi vyčerpaný a ve velmi špatném zdravotním stavu.⁶³ Po krátké třídenní nemoci 25. října 1667 umírá.⁶⁴ Příčinou smrti bylo stanoveno *nepohodlí a nepořádek při cestě*. Kardinál ostatně nacestoval více než tři tisíce mil za jeden rok.⁶⁵ Byl pohřben v kostele svatého Augusta ve Vídni do rodinné hrobky. Český lid upřímně truchlil nad smrtí svého milovaného kardinála. Nejen v Praze, ale i na venkově a většině území České země se pak konaly za účasti početných věřících zádušní mše za spásu kardinálovy duše. Jeho nástupcem se stal Jan Vilém Libštejnský z Kolovrat, který byl do funkce uveden už v listopadu 1667.⁶⁶

⁶² Srov. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský: historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623 do roku 1667*, 1886, s. 602.

⁶³ Srov. CATALANO, *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, 2008, s. 369, 370.

⁶⁴ Srov. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský: historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623 do roku 1667*, 1886, s. 603.

⁶⁵ Srov. CATALANO, *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, 2008, s. 369, 370.

⁶⁶ Srov. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský: historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623 do roku 1667*, 1886, s. 603.

4. Historie Jilemnicka

4.1 Počátky Jilemnicka

V dávno minulých dobách se přes Krkonoše i Jizerské hory až k Trutnovu prostíral jen hluboký pomezí hvozď jen těžko proniknutelný, přísně střežený českými knížaty a sloužící jako hraniční pásmo. Dnes už můžeme jen hádat, zda tímto územím vedly nějaké cesty. Některá jména obcí to však naznačují (Stráž, Strážné, Strážník a další). Dnešní badatelé se domnívají, že pokud nějaké cesty tímto územím skutečně vedly, pak byly určeny jen pro pěší, koně nebo soumary. Pravděpodobně nejstarší obcí v okolí je Hostinné. Jeho založení se odhaduje až do desátého století.⁶⁷

Velkostatek Jilemnice zaujímal západní část Krkonoš a Jizerské hory a jejich podhůří. První zmínky máme ze 14. století, to byli jejich majitelé Valdštejnové ve Štěpanicích. Nejstarší připomínka pochází z roku 1304 a týká se jistého profousi Jana z Valdštejna. Nejstarším centrem byly právě Štěpanice, odkud se pak Valdštejnové přesunuli do Branné. Roku 1361 zde vybudovali hrad, který byl roku 1583 přestavěn na zámek a stal se centrem jejich državy. Jižní část svého panství spravovali z Branné a severní pak z Jilemnice.⁶⁸

Samotné město Jilemnice bylo založeno ve 14. století a jeho jméno se odvozuje od jilmových prostor. První drobná zmínka o městě je z roku 1350.⁶⁹ Je v ní připomenut tehdejší kněz Bohuněk Předslavův z Jilemnice, který sloužil biskupovi Quidonovi z Portna a byl vyslán do Uher jako diplomat. Tři roky poté ho papež jmenoval pražským kanovníkem. Jde tedy o osobu velmi významnou, a proto se předpokládá i její vyšší věk.⁷⁰ To vedlo k předpokladu, že město bylo již vybudované minimálně s druhou generací obyvatel. Samotné založení města se tedy

⁶⁷ Srov. OBEC HORNÍ BRANNÁ, *Od nejstarších dob*, Online, In: Obec Horní Branná, 2006.

⁶⁸ Srov. *Knihy pamětní městské, města Jilemnice strany hořejší nad Jizerkou, založená 1637*, s. 9–11.

⁶⁹ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice: brána západních Krkonoš = brama Karkonoszy Zachodnich*, 2011, s. 11, 12.

⁷⁰ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice. Zmizelé Čechy*, 2007, s. 5.

odhaduje někdy k roku 1320. Předpokládá se, že první obyvatelstvo bylo výhradně české a s velkou pravděpodobností zůstalo české až do 16. století.

První podrobnější informace máme z listiny z roku 1492, Heník z Valdštejna si rozděluje se svým strýcem Hynkem panství na dvě části. Roku 1522 přešlo jilemnické panství do rukou Jilemnických z Újezdce a Kunic. Historické prameny dále mluví o vyhlášeném plátenickém řemesle, jehož sláva se dostala dokonce až do Prahy.⁷¹ Samotné město Jilemnice utrpělo rozsáhlými požáry, a to hlavně v roce 1634 (snad i 1643). Požárům padlo za oběť mnoho dřevěných stavení a také většina historických a památných listin. I proto je dnes obraz doby předbělohorské na Jilemnicku značně neúplný.⁷²

4.2 Doba pobělohorská

V roce 1624 se majitelem panství stává Albrecht z Valdštejna. Horní část města byla prodána roku 1637 Janu Vilému Harantovi z Polžic a Bezdružic.⁷³ Harantové si pak mezi sebou rozdělili městečko a příslušné vsi na dvě části. Rozdělení ale trvalo pouze sedm let a panství se zase spojilo.⁷⁴ Dolní část panství v roce 1632 získala hrabata Harrachů. Skutečnost, že obě části byly v držení českých šlechtických rodů, znamenala, že se ke svým majetkům nechovaly tak kořistnický.⁷⁵

Přestože se na Jilemnicku žilo poměrně klidně, jedná se o dobu obecného úpadku. Lidé tak před válkou často utíkali vysoko do hor, a díky tomu tak vznikaly první horské boudy.⁷⁶ Za nejtragičtější událost té doby můžeme označit vpád švédských vojsk do města roku 1634, která vypálila městečko i okolní vesnice. O

⁷¹ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice, historická zastavení*, 2000, s. 11, 12.

⁷² Srov. AMBROŽ, *Výňatky z dějin a zvláštnosti města*, 1941, s. 11, 12.

⁷³ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice, historická zastavení*, 2000, s. 11, 12.

⁷⁴ Srov. AMBROŽ, *Výňatky z dějin a zvláštnosti města*, 1941, s. 10.

⁷⁵ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice: brána západních Krkonoš = brama Karkonoszy Zachodnich*, 2011, s. 13.

⁷⁶ Srov. *Pamětní listy obce Poniklá 1354–2004*, s. 7.

neobyčejně tvrdých důsledcích svědčí i úplný zánik sousední vesnice Javorek a celého města Purklína.⁷⁷

Obě panství se pak sloučila v rukou Harrachů. Branná se stala jejich majetkem díky sňatku Karla Maxmiliána Valdštejna s Alžbětou, dcerou Otty Bedřicha Harracha. Po smrti Karla Maxmiliána Valdštejna zdědil Brannou Ferdinand Bonaventura z Harrachu, ten v roce 1701 koupil Jilemnici od Františka Pavla Haranta z Polžic a Bezdržic. Od té doby byla obě panství v držení rodiny Harrachů až do konce války roku 1945.⁷⁸

4.3 Náboženský stav na Jilemnicku

4.3.1 Doba předbělohorská

Náboženské poměry byly dost složité a odlišné od východních i středních Krkonoš, kde bylo většinou německé obyvatelstvo. Češi byli daleko otevřenější husitským reformačním směrům, jež poté pronikaly bez ohledu na vládnoucí Valdštejny.⁷⁹

Jan z Valdštejna, který byl od roku 1425 pánem na Štěpnicích a Roprachticích, byl horlivým katolíkem a víru na svých statcích chránil a šířil, jak jen mohl. Katolíky byli i jeho synové Jindřich a Hynek z Valdštejna.⁸⁰ Ti však tak horlivými katolíky nebyli, kališnická víra jim nebyla příliš vzdálená, byli totiž oddanými stoupenci krále Jiřího z Poděbrad. Za svoji loajalitu králi pak směli ke svému panství přikoupit ještě další vsi. Jednalo se o obce: Slemeno, Kunčice, Klášterskou Lhotu, Borovnici Čistou a část Kalné. V dalších letech byla Jilemnice už výrazně nekatolická. Arnošt z Újezdce a Kunic přestoupil v roce 1530 k jednotě bratrské a všichni další majitelé jilemnického panství pak zůstali členy této církve.⁸¹

⁷⁷ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice: historická zastavení*, 2000, s. 13.

⁷⁸ Srov. *Knihy pamětní městské, města Jilemnice strany hořejší nad Jizerkou, založená 1637*, s. 9–11.

⁷⁹ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice. Zmizelé Čechy*, 2007, s. 9.

⁸⁰ Srov. AMBROŽ, *Výňatky z dějin a zvláštností města*, 1941, s. 6.

⁸¹ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice. Zmizelé Čechy*, 2007, s. 9.

Významnou roli v náboženském vyznání také hrála malá vzdálenost do Mladé Boleslavi, která byla jedním z nejvýznamnějších bratrských center.⁸²

V roce 1573 je zmínka o kališnickém knězi Janu Mýtském, sloužícím ve Vysokém nad Jizerou, který dříve působil v horní části města Jilemnice. Jan Mýtský je jediný kněz 16. století, jehož jméno nám je známo. Je také jistou zajímavostí, že v 16. století v samotné Jilemnici existovaly hned tři katolické chrámy, a to kostel svatého Vavřince, kostel Povýšení svatého Kříže a kostel svaté Alžběty.⁸³ Rozdělené město mělo i oddělenou farní správu. Farní kostel svatého Vavřince sloužil dolní části města, kostel svaté Alžběty a dřevěný kostel Povýšení svatého Kříže patřil k horní části města. Obě části ještě byly bez duchovního pastýře a byly spravovány z Branné a Roztok. Z dosavadní fary se stala škola.⁸⁴

Obraz předbělohorské Jilemnice je vlivem chybějících pramenů dost neúplný. Také sakrálních památek se dochovalo jen minimálně. Konkrétně to jsou gotická madona z 15. století a cínová křtitelnice z roku 1545, obojí dnes najdeme v kostele svatého Vavřince. Za zmínku ještě stojí Bledinova Boží muka z roku 1597.⁸⁵

⁸² Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice: historická zastavení*, 2000, s. 67, 68.

⁸³ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice. Zmizelé Čechy*, 2007, s. 9.

⁸⁴ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice: historická zastavení*, 2000, s. 67, 68.

⁸⁵ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice. Zmizelé Čechy*, 2007, s. 10.

5. Působení Arnošta Vojtěcha Harracha na Jilemnicku

5.1 Konkrétní kroky Arnošta Vojtěcha Harracha v rekatolizaci Jilemnicka

Rod Harrachů přišel do Krkonoš v roce 1632 a získal polovinu města Jilemnice a k tomu panství Branná. Nový majitel Otto Bedřich zemřel náhle v roce 1639 a zanechal po sobě dvouletého syna Ferdinanda Bonaventuru Harracha. Jeho poručníkem se stal jeho strýc, arcibiskup Arnošt Vojtěch Harrach. Jeho úloha při správě panství nebyla zdaleka jen formální, staral se jak o synovce, tak i o jeho značný majetek až do jeho plnoletosti.⁸⁶ Arnošt Vojtěch Harrach provedl panství těžkým obdobím třicetileté války a rekatolizací prostřednictvím hejtmána Václava Vejrycha z Gernsrode.

Kardinál Harrach byl ve svém nitru odpůrcem násilných metod a tvrdší nátlak vyvíjel na poddané jen pod tíhou vnějších okolností.⁸⁷ V 16. a 17. století vzniklo více než sto nových biskupství, polovina z nich byla v zámoří, ale Evropa byla stále dost neměnná.⁸⁸ Toho si byl Arnošt Vojtěch Harrach dobře vědom. Tušil, že základ katolické reformy bude právě v proměně církevní správy. Každé biskupství chtěl tedy rozdělit na několik vikariátů, jež pak měly zabezpečit hmotně fungující systém a kontrolu kněží, protože ne všichni totiž odpovídali jeho představě o správném pastýřovi. I přes veškeré tlaky zvenčí se Harrachovi podařilo realizovat Biskupství litoměřické roku 1655.

Biskupství hradecké bylo vybudováno až roku 1664. Arnošt Vojtěch Harrach totiž při jeho budování narážel na tvrdý odpor téměř ze všech stran. Odpůrci hledali nejrozumnější záminky, nejčastěji argumentovali zejména nedostatkem finančních

⁸⁶ Srov. CHODĚJOVSKÁ et al., *Krajina v rukou barokního člověka lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech*, 2020, s. 139.

⁸⁷ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice. Zmizelé Čechy*, 2007, s. 11–13.

⁸⁸ Srov. POLEHLA et al., *350 let královéhradecké diecéze*, 2015, s. 20

prostředků. Nakonec ale sám císař přislíbil svoji osobní finanční pomoc, a arcibiskup Harrach tak mohl ve své práci pokročit. Zakoupil Chrást u Chrudimi a zde zřídil episkopát. Jilemnické panství se ocitlo na samé hranici obou biskupství, a nakonec těsně připadlo do biskupství hradeckého (tomu je tak dodnes).

Kardinál Harrach na svém jilemnickém panství řešil mnoho problémů, a to ekonomických, hospodářských i náboženských.⁸⁹ Tím největším byl bezesporu nízký počet kněží na příliš mnoho farností. Harrach oslovil s žádostí o pomoc sousední Polsko. To žádosti vyhovělo, poslalo však velmi pestrrou všehochuť duchovních, kteří vinou svého údajně zpustlého životního stylu udělali ještě více škody.⁹⁰ V roce 1642 vydal pro brannské panství, do kterého patřila i polovina Jilemnice, nový řád. Ten zahrnoval celou řadu různých trestů za různé hospodářské delikty, nemravný život a také za nedbalou školní docházku.⁹¹ Zřejmě největším problémem byl ale zoufalý nedostatek katolických duchovních. Celé jilemnické, brannské, vrchlabské a lomnické panství, a ještě část kumberského panství spravoval pouze jediný kněz Salomon Ries. Jeho velmi omezené možnosti na tak velkém území jsou naprosto zřejmé. Nejúčinnějším prostředkem rekatolizace byly tedy občasné misie, například bosých augustiniánů v roce 1653.

V žádosti z horní části města Jilemnice adresované kardinálu Harrachovi ještě roku 1622 se můžeme dočíst o nezbytnosti kněze:⁹² „*Nebo se nám toliko jako z milosti odtud služebností církevních dostalo, že jsme ve výroční svátky a v jiné potřebné dny bez správce zůstávali, a to vše pro nedostatek vrchnosti i času vojenského až do dnešních časů zůstati muselo.*“⁹³

Po bitvě na Bílé hoře bylo ještě za třicetileté války alespoň formálně přistoupeno k prvním rekatolizačním krokům. Situace se ovšem vyvíjela jinak než ve vnitrozemí. Příčin bylo hned několik. Jednak šlo o sousedství se Slezskem, které umožňovalo poměrně snadný kontakt s protestantskými emigranty, jimž Krkonoše

⁸⁹ Srov. LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 40, 41.

⁹⁰ Srov. LOUTHAN, *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*, 2011, s. 182.

⁹¹ Srov. LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 40, 41.

⁹² Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice: historická zastavení*, 2000, s. 69, 70.

⁹³ Tamtéž, s. 70. [cit. 2023-10-29]

nabízely možnost snadného úkrytu. Druhým výrazným faktorem byl právě arcibiskup kardinál Arnošt Vojtěch Harrach, který spravoval brannské panství a byl zarytým odpůrcem násilné rekatolizace.⁹⁴ Byl proti nucenému odchodu protestantů z vlasti a také proti užívání vojsk na civilní obyvatelstvo. A už vůbec se mu nelíbilo zasahování světské moci do záležitostí náboženských.⁹⁵

Systematická aktivita se rozvíjí až po třicetileté válce, a to s velkými problémy a minimálními výsledky. Důkazem je záznam z roku 1651, kdy horní část města uvádí pouze 33 katolíků, z toho je 20 ve službách jilemnického zámku. U dalších 3 osob najdeme poznámku, že je u nich naděje na obrácení se na katolickou víru.⁹⁶ Arnošt Vojtěch z Harrachu nařídil, aby všichni poddaní v Branné neodcházeli z domovů a přešli ke katolické víře. Harrach pro plnění rozkazů použil místního hejtmana Branné Václava Weyrycha z Gemselfesu, který byl ovšem tajným nekatolíkem. Pověst o něm vypráví, že byl černokněžník a jezdíval v kočáře taženým koňmi, jimž sršel z tlamy oheň.

Brannský hejtman svolal všechny sedláky, poddané a za přítomnosti kněze Salamona Reise jim oznámil, že na Harrachův příkaz mají přestoupit ke katolické víře. Setkání se setvalo s obrovským neúspěchem. Konšelé Branné nakonec sepsali vrchnosti dopis, v němž stálo, že od své víry nikdy neustoupí a raději zemrou, než aby zapřeli náboženství, ve kterém se narodili, dokonce vyhrožovali, že prvního, kdo v Branné přestoupí na katolickou víru, zabijí.

Kardinál Harrach nařídil vzít z každé obce čtyři až pět osob jako rukojmí, s těmi pak bylo velmi špatně zacházeno. Brannský duchovní páter Salamon Reis si pak kardinálu Harrachovi stěžoval na brannské poddané, kteří jsou prý výhružní a chtějí odejít pryč. Násilné přesvědčování kardinála Harracha ani jezuitským řádem k cíli nevedlo, lidé se naopak proti rekatolizačním krokům začali bouřit.⁹⁷ Téhož roku vypuklo z podobných příčin povstání na sousedním vrchlabském panství a rychle se rozšířilo i na Jilemnícko.

⁹⁴ Srov. Tamtéž, 2000, s. 69, 70.

⁹⁵ Srov. PEKAŘ, *Bílá hora: její příčiny a následky*, 1922, s. 88.

⁹⁶ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice: historická zastavení*, 2000, s. 69, 70.

⁹⁷ Srov. SCHMID, *Horní Branná*, 2002, s. 57, 58.

Kardinál Harrach proti povstání tvrdě zasáhl, poslal kancléře Mikuláše ze Schonfeldu a s ním 50 dragounů i s velitelem. Vojáci sice měli rozkaz zasáhnout jen v případě nutnosti, ale realita byla zřejmě jiná. O ohleduplnosti tehdejších vojáků si asi nemůžeme dělat moc velké iluze. Povstání bylo také velmi rychle potlačeno. Řada poddaných z vrchlabského, jilemnického i brannského panství utekla do Slezska, nebo se o to alespoň pokusila. Z jilemnického a brannského panství uprchlo 1 087 osob.⁹⁸ Útěk ale rozhodně nebyl snadnou záležitostí. Na hranicích totiž hlídali ozbrojení dragouni a uprchlé podané vraceli zpátky jejich vrchnosti.

Arcibiskupovi bylo jasné, že takto násilný postup žádné ovoce nepřinese. Hromaděním přísných výnosů proti jinověrcům a používáním světské moci proti nim se nic nepořídí. Harrach věděl, že mnohem důležitější je zajistit dostatek duchovních. Ti musí vynikat v morálních kvalitách, jejich případné poklesky pak musejí být přísně potrestány. Nešlo ale jen o pouhou formalitu, Harrach duchovní skutečně přísně trestal. Na druhou stranu poskytoval kněžím i určité výhody, a to například úlevy na daních. V roce 1652 vydal nařízení:⁹⁹ „*Obcujte s kterýmikoli jinověrci, aby bylo patrno z otcovského a bratrského se chování, jež sdruženo býti má s pokorou a trpělivostí, že se děje s toužebností po jejich spáse, cokoliv se počíná s nimi. V úkonech svých at' zastávají slušnou obezřetnost, vyznačují se zbožností a čistým svědomím, a tak příkladem života svého táhnou jinoverce k náboženství katolickému. Nechať nikdy nevystupují z mezí skromnosti a mírnosti a varují dávat příležitost špatného příkladu.*“¹⁰⁰

Už za rok ale nastal velký obrat. Ve výkazu z roku 1652 se na jilemnickém ani brannském panství nevyskytovali žádní nekatolíci. To nesvědčí o žádném téměř zázračném výsledku bleskové rekatolizace, jako spíš o formálním přístupu úředníků. V té době bylo ještě na Jilemnicku značné množství jinověrců.¹⁰¹ Přístup

⁹⁸ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice: historická zastavení*, 2000, s. 69.

⁹⁹ Srov. LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 43, 44.

¹⁰⁰ LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 44. [cit. 2023-10-29]

¹⁰¹ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice: historická zastavení*, 2000, s. 69.

úředníků byl způsobený hlavně tvrdým nátlakem a obavami z případného postihu.¹⁰²

Další velký problém, se kterým se arcibiskup Arnošt Vojtěch Harrach musel potýkat, byl poměrně velký počet tajných nekatolíků, a to v mnoha horských obcích. Největší základnu jinověrců pak představovala obec Křížlice. Druhou velkou nepříjemností, kterou musel arcibiskup na Jilemnicku řešit, bylo to, že na sousedním panství žili Křinečtí z Ronova. Ti byli oddáni víře českobratrské. Přátelili se s Haranty z Polžic a Bezdružic, se kterými byli i vzdáleně spřízněni. Jan Vilém z rodu Harantů, který přestoupil na katolickou víru už v roce 1624, se chtěl oženit s Barborou Křineckou, která katolickou víru dosud nepřijala. Harrach obdržel roku 1634 císařsko-královský list. Ten nabádal arcibiskupa, aby si našel záminku a svatbu v žádném případě nedovolil do doby, než Barbora bude vyučena v katolickém náboženství. V opačném případě by po dovršení dvaceti pěti let měla emigrovat spolu s ostatními jinověrci do ciziny. Arcibiskup Harrach si zřejmě nepřál sousedské spory, a tak svatba proběhla. Barbora nakonec ke spokojenosti císaře přijala katolickou víru, ale to až v roce 1636.

Harantové a Harrach si zřejmě opětovali vstřícnost, a to velmi přispělo k pokojnějšímu a klidnějšímu průběhu rekatolizace na Jilemnicku, i když ne s úplně dobrými výsledky. To ovšem zase nepřispívalo k nejlepšímu vztahům mezi císařem a Arnoštem Vojtěchem z Harrachu, ty totiž byly již značně napjaté. Císař si představoval jinou formu rekatolizace, než kterou prosazoval arcibiskup, ale hlavně jiné výsledky.¹⁰³ Zatímco arcibiskup Harrach zastával mírný, laskavý postoj a doporučoval otcovské a bratrské jednání s evangelíky,¹⁰⁴ císař Ferdinand II. naproti tomu velmi striktně prosazoval vyhošťování evangelíků a konfiskaci jejich majetku¹⁰⁵ (Konfiskováno bylo v českých zemích ze 435 panství – celkový počet

¹⁰² Srov. LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 44.

¹⁰³ Srov. Tamtéž, s. 46.

¹⁰⁴ Srov. Tamtéž, s. 44.

¹⁰⁵ Srov. LOUTHAN, *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*, 2011, s. 23–29.

panství byl 926 panství).¹⁰⁶ Celá polovina majetku českých zemí tak změnila majitele, než Ferdinand II. zemřel. Ferdinand II. se snažil o upevnění moci Habsburků a vymýcení odpůrců, což se mu nakonec jeho absolutistickým přístupem podařilo, a byl dokonce označen za zakladatele habsburské monarchie.¹⁰⁷

Zlepšení situace nastalo až po smrti pražského arcibiskupa v roce 1678, kdy horní část města získala svého kněze pátera Mikuláše Václava Milotského. Ten se hlásil k odkazu arcibiskupa Arnošta Vojtěcha Harracha a dál pokračoval v nenásilné rekatolizaci, a to konečně už se značným úspěchem.¹⁰⁸ Výsledkem bylo, že na konci 17. století bylo už Jilemnicko převážně katolické. Přesná čísla počtů věřících se ale bohužel nedochovala.¹⁰⁹ Po smrti Mikuláše Václava Milotského roku 1688 zůstala Jilemnice zřejmě bez vlastního duchovního.

Jasně a trvalejší výsledky Harrachovy usilovné práce se dostavily až za řadu let. Sám arcibiskup se jich už bohužel nedožil, a tak plody jeho úsilí sklízeli až jeho následovníci. Začátkem 18. století je město i jeho okolí prezentováno jako jasně katolické a pro jinou formu náboženství už není oficiálně místo. Budují se tu nové katolické chrámy, kaple, kříže, křížové cesty a sochy (oblíbeným světcem je zejména Jan Nepomucký, v současné době je v Jilemnici 6 soch Jana Nepomuckého, což je obecně pokládáno za kuriozitu města). Roku 1721 je obnovena také fara v blízkosti kostela.¹¹⁰

Hmatatelnými důkazy úspěšné rekatolizace jsou vybudované kostely, některé dokončené jen pár let po smrti Arnošta Vojtěcha Harracha. Konkrétně je to roku 1699 farní kostel sv. Petra a Pavla ve Vítkovicích a také hřbitovní kaple postavená téhož roku.¹¹¹ V roce 1710 nechal prasynovec arcibiskupa hrabě Alois Harrach postavit farní budovu v Horní Branné. V roce 1721 pak na svém panství

¹⁰⁶ Srov. ULRYCHOVÁ, *Pobělohorské konfiskace v období 1621–1634*, Online, In: Ulrychova-archeolog, 2014.

¹⁰⁷ Srov. LOUTHAN, *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*, 2011, s. 23–29.

¹⁰⁸ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice: historická zastavení*, 2000, s. 69, 70.

¹⁰⁹ Srov. LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 44

¹¹⁰ Srov. LUŠTINEC, *Jilemnice: historická zastavení*, 2000, s. 70.

¹¹¹ Srov. VIKARIÁT JILEMNICE, *Farní kostel sv. Petra a Pavla, apoštolů*, Online, In: Vikariát Jilemnice, 2023.

zřídil čtyři nové farnosti: ve Štěpanicích, Poniklé, Jilemnici a Jablonci, které byly do té doby jenom filiálkami hornobránnské fary.¹¹² Vystavěn byl nový kostel v Mříčné, vysvěcený roku 1716 a zasvěcený svatě Kateřině Alexandrijské, panně a mučednici.¹¹³ Pro návrat většího množství věřících zpět ke katolicismu přispěl pak filiální kostel Nejsvětější Trojice v Horních Štěpanicích. Konečně v roce 1721 byl opět povýšen na kostel farní. Prvním farářem, který znovu obsadil opuštěnou faru, je páter Josef Ignác Rulle.¹¹⁴ V roce 1719 byla také v polích na okraji Jilemnice postavena malá kaple svatého Isidora, patrona rolníků, u které se dodnes slouží jednou za rok poutní mše svatá.¹¹⁵ Majitel jilemnického panství Alois Tomáš Raimund, hrabě Arnošt Vojtěch z Harrachu, se rozhodl vybudovat nový kostel také v Jilemnici. Původně oslovený věhlasný stavitel Kilián Ignác Dientzenhofer stavbu odmítl, a tak se do stavby pustil Jan Jiří Aichbauer. Roku 1729 byl položen základní kámen kostela svatého Vavřince, dokončený v roce 1735. A i když kostel ve své historii třikrát vyhořel, může se pochlubit velmi zajímavým a bohatým interiérem. Za zmínku jistě stojí obraz z 15. století od známého malíře Dominika Kindermana, soška Panny Marie rovněž z 15. století, cínová křtitelnice z roku 1545 a další kvalitní barokní vybavení, sloužící pravidelným bohoslužbám dodnes.¹¹⁶

Nicméně i přes značné katolické úspěchy a vyhnání většiny nekatolických kněží a obrácení obyvatelstva na jediné povolené náboženství, se protestantská víra udržela tajně v kraji i nadále. Lidé i přes zákaz dál křtili děti ilegálně, a to díky evangelickým kněžím přicházejícím tajně přes Krkonoše ze Slezska.¹¹⁷ Dalo by se tedy konstatovat, že i přes veškeré systematické rekatolizační úsilí trvající řadu let se nikdy nepodařilo vymýtit nekatolíky docela, a to i přesto, že se ke katolické víře oficiálně hlásilo veškeré místní obyvatelstvo.¹¹⁸

¹¹² Srov. OBEC HORNÍ BRANNÁ, *Branná Harrachů*, Online, In: Obec Horní Branná, 2006.

¹¹³ Srov. VIKARIÁT JILEMNICE, *Farní kostel sv. Kateřiny Alexandrijské, panny a mučednice*, Online, In: Vikariát Jilemnice, 2023.

¹¹⁴ Srov. VIKARIÁT JILEMNICE, *Farní kostel Nejsvětější Trojice*, Online, In: Vikariát Jilemnice, 2023.

¹¹⁵ Srov. VIKARIÁT JILEMNICE, *Kaple sv. Isidora, rolníka*, Online, In: Vikariát Jilemnice, 2023.

¹¹⁶ Srov. LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 76.

¹¹⁷ Srov. *Pamětní listy obce Poniklá 1354–2004*, s. 7.

¹¹⁸ Srov. LUŠTINEC et al., *Harrachové. Vznešenost zavazuje*, 2023, s. 76.

5.2 Jan Amos Komenský a jeho pobyt na panství Arnošta Vojtěcha Harracha

Pro pochopení tehdejších nálad ve společnosti popíšeme ještě drobnou epizodu o pobytu Jana Amose Komenského na zámku v Horní Branné, který se záhy po jeho útěku do exilu stal majetkem arcibiskupa Arnošta Vojtěcha Harracha.

Po výhře katolických vojsk na Bílé hoře bylo vydáno nařízení o odsunu nekatolických kněží. To se týkalo i duchovního bratrského sboru Jana Amose Komenského, a proto musel opustit Fulnek a začít se skrývat na různých místech po Čechách. Útočištěm se mu roku 1625 stala mimo jiné i podkrkonošská obec Bílá Třemešná, kde pobýval u Jana Sádkovského ze Sloupna. Často ale jezdíval na zámek do Branné, kde se skrývala malá skupinka českých bratří, připravujících se na odchod ze země. Jan Amos Komenský měl za úkol pro skupinu vyhledat bezpečí někde v Polsku a odvést ji přes hranice.

Komenského zájmem se stala na zámku žijící sedmnáctiletá Polka Kristina Poniatovská, trpící duševní chorobou. Nejspíš právě kvůli psychickému onemocnění často upadala do záchvatů, při nichž údajně věštila budoucnost. Komenský si její věštby pečlivě zapisoval, a dokonce jim, nejspíš ze zoufalství, věřil. To zřejmě svědčilo o bezvýchodné situaci, ve které se toho času nacházel. Skupina jinověrců z brannského zámku nakonec roku 1628 úspěšně utekla do exilu.¹¹⁹ Ani v exilu ale Komenský na polskou věstkyni Kristinu Poniatovskou nezapomněl. Vzpomíná na ni ve svých spisech: *Lux e tenebris, Lux in tenebris a Historia revelationum.*¹²⁰

Jan Amos Komenský před útekem údajně obýval malý pokojík v přízemí brannského zámku, což mělo být v době, kdy zde pobýval i arcibiskup Arnošt Vojtěch Harrach, který se jako poručník nezletilého Ferdinanda Bonaventury z Harrachu stal také správcem brannského zámku. Tehdejší nevraživou atmosféru nám vykresluje sám arcibiskup Harrach, který se na zámku ujímá iniciativy a

¹¹⁹ Srov. SCHMID, *Jan Amos Komenský v Krkonoších*, 1992, s. 12–14.

¹²⁰ Srov. ZELINKA, *Jan Amos Komenský v Horní Branné*, 1970, s. 27.

vydává přísný a trochu zvláštní rozkaz:¹²¹ „*Vytrhat a spálit podlahu tohoto pokoje, aby se z něho nemohl kacírský mor šířit do okolí!*“¹²²

Naopak v dnešní době je Jan Amos Komenský významnou a ceněnou osobností, a to nejen v naší zemi. Nezapomněli na něj také podkrkonošské obce, kde učitel národů krátce pobýval a působil. V obci Bílá Třemešná mu byl v roce 1958 odhalen pomník.¹²³ Ve vile postavené na místě bývalého zámku je také pamětní síň a malé muzeum se stálou expozicí o jeho životě a díle. Tento zámek měl shodou okolností jako poslední šlechtické majitele potomky právě Arnošta Vojtěcha z Harrachu. Hrabě František Arnošt Harrach nechal v roce 1865 chátrající zámek strhnout a předělat jej na vilu.¹²⁴

Zámek v Horní Branné se zase v roce 1957, jubilejním roce pětistého výročí založení Komenského Jednoty bratrské, stal živým památníkem a hostil tuto významnou slavnost.¹²⁵ V září téhož roku byla Komenskému na zámku zhotovena bronzová pamětní deska. Celý zámek je také místem setkávání našich pedagogů i zahraničních turistů, kteří uctívají odkaz učitele národů Jana Amose Komenského dodnes.¹²⁶

¹²¹ Srov. OBEC HORNÍ BRANNÁ, *Jan Amos Komenský v Horní Branné*, Online, In: Obec Horní Branná, 2006.

¹²² Tamtéž. [cit. 2023-12-17]

¹²³ Srov. ZELINKA, *Jan Amos Komenský v Horní Branné*, 1970, s. 28.

¹²⁴ Srov. MLEJNEK, *Zaniklý třemešenský zámek*, Online, In: JAKBT, 2020.

¹²⁵ Srov. ZELINKA, *Jan Amos Komenský v Horní Branné*, 1970, s. 28.

¹²⁶ Srov. OBEC HORNÍ BRANNÁ, *Jan Amos Komenský v Horní Branné*, Online, In: Obec Horní Branná, 2006.

Závěr

V této bakalářské práci jsem se snažil popsat významnou osobnost arcibiskupa Arnošta Vojtěcha Harracha a jeho přímý vliv na region Jilemnicka v procesu rekatolizace. V době, kdy se po bitvě na Bílé hoře stala katolická víra opět tou jedinou žádoucí na našem území, se katolická církev snažila uvést nové pořádky také do běžného života občanů a vrátit společnost minimálně po formální stránce zpátky do jednoho ovčince.

Snažil jsem se tuto práci zaměřit hlavně na období po roce 1620, ale úplně jsem neopomenul ani Harrachův životopis před tímto obdobím. Tato osobnost i tato doba jsou velmi zajímavé a jistě by se o nich dala napsat i mnohem obsáhlejší práce. V mojí bakalářské práci jsem ovšem nezacházel do všech detailů a zákoutí, jež by se více slušely rozebrat třeba v práci magisterské, ale snažil jsem se téma popsat v obecnější rovině. Myslím si, že se mi podařilo popsat osobnost arcibiskupa Arnošta Vojtěcha Harracha, ale především dokázat jeho faktický podíl na procesu znovuoobnovení katolické víry na Jilemnicku.

Dnešníma očima už jen těžko můžeme Arnošta Vojtěcha Harracha hodnotit jako zastánce mírných metod a nenásilné rekatolizace, ovšem jeho doba je od té naší velmi odlišná. Nejspíše tak můžeme říct, že v 17. století právem platil za umírněnějšího a možná i liberálnějšího pastýře. Jeho postupy každopádně přinášely ovoce, i když jejich dozrávání probíhalo poměrně pomalu, že se ho sám arcibiskup už nestihl dožít.

Napsání této práce mi dalo možnost podívat se na arcibiskupa Arnošta Vojtěcha Harracha i celý tento slavný rod Harrachů, na region, kde žiji, a na historii katolické církve tak trochu jinýma očima. Především katolická církev, která za dva tisíce let svojí existence zažila tolik vzestupů a pádů, které by snad mohly nechat současníky mnohdy zapochybovat o slovech z evangelia o církvi jako o skále a o její nepřemožitelnosti. Sám jsem neměl ani ponětí, v jak žalostném stavu se katolická církev nacházela na začátku 17. století. Snad i tato bakalářská práce dokazuje, že jakkoli by se mohla církev zdát v průběhu dějin slabá, bezvýznamná a možná i těsně

před svým rozpadem, vždy se dokázala vzchopit a je tady s námi dodnes. A to je jistě dobrá zpráva.

Doufám, že tato práce bude pro čtenáře přínosem. A snad si po jejím dočtení vybaví i jinou vzpomínku na slavný rod Harrachů než tu, že do Čech přivezli první lyže – což dokonce není ani pravda. Ty totiž jako první přivezl známý propagátor sportu Josef Rössler Ořovský!

Seznam literatury

Prameny

Knihy pamětní městské, města Jilemnice strany hořejší nad Jizerkou, založená 1637.

Pamětní listy obce Poniklá 1354–2004.

Knižní zdroje

AMBROŽ, Jiří. *Výňatky z dějin a zvláštnosti města*. Jilemnice: Jiří Ambrož, 1941.

CATALANO, Alessandro. *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-942-3.

ČORNEJOVÁ, Ivana; KAŠE, Jiří; MIKULEC, Jiří a VLNAS, Vít. *Velké dějiny země Koruny české VIII*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-947-5.

CHODĚJOVSKÁ, Eva; BALSÝ, Jiří; HOLUBOVÁ, Markéta; HRBEK, Jiří; KOLDA, Jindřich et al. *Krajina v rukou barokního člověka: lidé a krajina 16.–18. století na východě Čech*. Josefov: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově, 2020. ISBN 978-80-88226-23-9.

KOTEK, Alois. *Návraty k víře sv. Cyrila a Metoděje u nás v době rekatolizace*. Vrchoslavice: Alois Kotek, 2004.

KRÁSL, František. *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský: historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623 do roku 1667*. Praha: Arcibiskupská knihtiskárna, 1886.

LOUTHAN, Howard. *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*. Praha: Rybka, 2011. ISBN 978-80-87067-07-9.

LUŠTINEC, Jan. *Jilemnice. Zmizelé Čechy*. Praha: Paseka, 2007. ISBN 978-80-7185-824-9.

LUŠTINEC, Jan. *Jilemnice: brána západních Krkonoš = brama Karkonoszy Zachodnich*. Jilemnice: Město Jilemnice, 2011. ISBN 978-80-254-9596-4.

LUŠTINEC, Jan. *Jilemnice: historická zastavení*. Jilemnice: Město Jilemnice, 2000. ISBN 80-238-6376-2.

LUŠTINEC, Jan; NOSEK, Petr a REJHA, Adam. *Harrachové. Vznešenost zavazuje*. Sychrov: NPÚ, ÚPS na Sychrově, 2023. ISBN 978-80-906784-6-0.

LUŠTINEC, Jan; TLUSTÝ, Jaromír a NOSEK, Petr. *Jan Nepomuk hrabě Harrach: ze života českého kavalíra*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2018. ISBN 978-80-7535-086-2.

MIKULEC, Jiří. *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha: Grada Publishing, 2013, ISBN 978-80-247-8674-2.

MIKULEC, Jiří. *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-26120-5.

MIKULEC, Jiří. *31. 7. 1627 - Rekatolizace šlechty v Čechách*. Praha: Havran, 2005. ISBN 80-86515-54-0.

PEKAŘ, Josef. *Bílá hora: její příčiny a následky*. Praha: Vesmír, 1922.

POLEHLA, Petr; et al. *350 let královéhradecké diecéze*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015, ISBN: 978-80-7465-160-1

ŘEHÁK, Karel, Lev. *Kde jest reformace? Ku předložené otázce na základu studií historických všem uvážlivým lidem*, Praha: Cyrilo-Methodějské knihtiskárny (V Kotrba), 1894.

SCHMID, Ludvík. *Horní Branná*. Jilemnice: Gentiana, 2002. ISBN 80-239-3398-1.

SCHMID, Ludvík. *Jan Amos Komenský v Krkonoších*. Horní Branná, 1992.

VÁVRA, JOSEF. *Počátky reformace katolické v Čechách (Otisk ze »Sborníku historického kroužku« seš. 3.)*. Praha: Cyrilo-Methodějská knihtiskárna Kotrba, 1894.

ZELINKA, Tomáš. *Jan Amos Komenský v Horní Branné*. Semily: Česká socialistická akademie a okresní pedagogické středisko, 1970.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VI*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2008, ISBN: 978-80-7266-284-5.

Nepublikované:

ZAHRADNÍK, Pavel. *Rekatolizační praxe v lokální perspektivě Vztah rekatolizace a obnovy církevní správy v Bolešlavském kraji a severní části Hradeckého kraje (vybrané otázky)*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2016.

Internetové:

DROCÁR, Jan a LUŽECKÝ, Pavel. *Harrach – základní údaje*. In: Historická šlechta [online]. ČR 2023, [cit. 2023-12-17], Dostupné z: <https://www.historickaslechta.cz/prehled-rodu/harrach-zakladni-udaje/>.

MLEJNEK, Petr. *Zaniklý třemešenský zámek*. In: JAKBT [online]. Bílá Třemešná 2020, [cit. 2023-12-17], Dostupné z: <https://jakbt.cz/zanikly-tremesensky-zamek/>.

OBEC HORNÍ BRANNÁ. *Branná Harrachů*. In: Horní Branná [online]. Horní Branná 2006, [cit. 2023-12-17], Dostupné z: <http://www.hbranna.cz/historie-obce/branna-harrachu/>.

OBEC HORNÍ BRANNÁ. *Jan Amos Komenský v Horní Branné*. In: Horní Branná [online]. Horní Branná 2006, [cit. 2023-12-17], Dostupné z: <http://www.hbranna.cz/historie-obce/jan-amos-komensky/>.

OBEC HORNÍ BRANNÁ. *Od nejstarších dob*. In: Horní Branná [online]. Horní Branná 2006, [cit. 2023-12-17], Dostupné z: <http://www.hbranna.cz/historie-obce/od-nejstarsich-dob/>.

PETRÁČEK, Tomáš. *Rekatolizace českých zemí jako re-christianizace a reinkulturace*. In: Christnet [online]. Praha: ISSN 1213-0877, 28. února 2014 [cit. 2024-02-12]. Dostupné z:

https://www.christnet.eu/clanky/5230/rekatolizace_ceskyh_zemi_jako_re_christi_anizace_a_re_inkulturace.url.

ULRYCHOVÁ, Eva. *Pobělohorské konfiskace v období 1621–1634*, In: Ulrychová-archeolog [online]. Jičín: 2014. [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: <https://ulrychova-archeolog.webnode.cz/>.

VIKARIÁT JILEMNICE. *Farní kostel Nejsvětější Trojice*. In: Vikariát Jilemnice [online]. Jilemnice: 2023. [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: https://www.vikariatjilemnice.cz/budova/15/Farni_kostel_Nejsvetejsi_Trojice.

VIKARIÁT JILEMNICE. *Farní kostel sv. Kateřiny Alexandrijské, panny a mučednice*. In: Vikariát Jilemnice [online]. Jilemnice: 2023. [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: https://www.vikariatjilemnice.cz/budova/16/Farni_kostel_sv_Kateriny_Alexandrij_ske_panny_a_mučednice

VIKARIÁT JILEMNICE. *Farní kostel sv. Petra a Pavla, apoštolů*. In: Vikariát Jilemnice [online]. Jilemnice: 2023. [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: https://www.vikariatjilemnice.cz/budova/27/Farni_kostel_sv_Petra_a_Pavla_apostolu.

VIKARIÁT JILEMNICE. *Kaple sv. Isidora, rolníka*. In: Vikariát Jilemnice [online]. Jilemnice: 2023. [cit. 2023-12-17]. Dostupné z: https://www.vikariatjilemnice.cz/budova/23/Kaple_sv_Isidora_rolnika.